

Wenzel Jaksch odmítá kolektivní vinu

Pavel Kosatík

O málokterém tématu se u nás za první republiky diskutovalo tolik jako o soužití s Němci ze Sudet. Zatímco v koexistenci se Slováky téměř nikdo neviděl problém (proč taky, když mělo jít jen o zvláštní větev jednoho československého národa), v nalezení modu vivendi se sudetskými Němci byl už od vzniku státu spatřován klíčový vnitrostátní úkol, jenž rozhodne o osudu republiky. Vzbudit ve třech milionech sudetských Němců dojem, že jejich zájmům naslouchá spíše Praha než Berlín, nebylo snadné už proto, že velká část české veřejnosti až do poloviny třicátých let upřímně doufala, že sudetské Němce půjde opanovat podobným způsobem, jakým velmoci spravují své kolonie. Když představitelé sudetských stran v roce 1926 vstoupili do vlády, pokládala to Praha za signál světu, že jednotný státní národ konečně začíná absorbovat i ty, kdo do roku 1918 i po něm často nemluvili o ničem jiném než o održení.

Jak je to se sudetskými Němci doopravdy, bylo přitom možné zjistit celkem snadno: z jejich odpovědi na otázku, ke kterému národu se hlásí. Ani ti, již se pokládali za loajální obyvatele republiky, se většinou nedeklarovali jako Čechoslováci. Říkali: "Jsme Němci." V době, jejíž atmosféru určovalo nacionální pnutí spíše než co jiného, to znamenalo, že pokus o vznik československého státního národa, zastřešujícího různé národnosti, se nezdařil. Když už jednou nacionalisté ovládli veřejný život, neměla ČSR sudetským Němcům co nabídnout: proč by měli jít s Čechy, když měli jazykově a kulturně nejbliže ke svým v říši?

Po mnichovské katastrofě, v době, kdy československá otázka, zdánlivě rozřešená v Mnichově, zmizela z prvních stránek novin, se v londýnském exilu uskutečnil dialog dvou velkých demokratů, československého a německého, o tom, jak má příští uspořádání vztahů mezi národy vypadat. Pro většinu lidí přišlo rozřešení až v roce 1945, s osvobozením a odsunem, ale pro oba muže se všechno podstatné vyjevilo o několik roků dříve.

Život v patu

Pozice Wenzla Jaksche, předáka sudetoněmeckých sociálních demokratů, byla ve třicátých letech jednou z nejobtížnějších, jakou bylo možné si představit. Aby uspěl u německých voličů, sváděných henleinovskými představami o sebeurčení v říši, musel jim nabídnout srovnatelný program. Tím byla jen autonomie pro sudetské Němce. Několik let se Jaksch snažil přimět pražskou vládu, aby uznala, že bez tohoto ústupku se demokratická politika mezi sudetskými Němci provádět nedá. Jaksch ovšem nemohl zaručit, že jednou udělená autonomie zůstane ve správě německých demokratů a nezmocní se jí Henlein, v jehož rukách by způsobila vnitrostátní katastrofu. Jaksch se tak po léta pohyboval vlastně v patové situaci, odsouzen narážet střídavě u svých voličů i pražské vlády.

Mnichovskou krizí nicméně prošel se ctí, jeho strana zůstala v Sudetech jedinou, která Henleinovi vzdorovala až do konce. Jeho renomé po příchodu do londýnského exilu nebylo zanedbatelné. To postavení exprezidenta Beneše bylo v roce 1939 slabší: muž zbavený úřadu nereprezentoval nikoho jiného než sebe a snažil se unést pověst politika, na něhož je lepší dávat pozor, než zase přivede mezinárodní společenství do nových nesnází. Jednou z mála věcí, na nichž se Jaksch s Benešem shodli, byla závažnost budoucího rozřešení česko-německé otázky. Bylo to zvláštní, ale ke svému prvnímu rozhovoru na toto téma se sešli už 3. srpna 1939, v době, kdy se svět trápil úplně jinými, závažnějšími starostmi, věstícími propuknutí světové války.

V otázce příštího soužití svých národů se tehdy oba muži zdáli nakloněni optimismu; třebaže si věc představoval každý jinak. Jaksch vycházel z toho, že platí mnichovská dohoda, Beneš si představoval její zrušení: stát získá zpátky předmnichovské hranice a o tom, kdo v nich bude žít, rozhodnou Češi s Němci společně; nejpravděpodobnější se Benešovi zdálo, že ČSR Německu odstoupí menší části území s německým obyvatelstvem, třeba Chebsko. Jaksch pro změnu počítal s tím, že hranice z Mnichova zůstanou zachovány. Jakmile vypukne válka, němečtí dělníci povstanou, svrhnou Hitlera a vznikne nové, demokratické Německo, jehož

součástí budou sudetské kraje. Německý předák věřil, že pokud bude Hitler svržen zevnitř, říše se nestane poraženým státem a nebude muset vracet územní zisky, ani ty z Mnichova. Hranice nové ČSR budou vypadat zhruba tak jako hranice protektorátu.

Jaksch, v dané chvíli silnější, Beneše zaskočil. Návrat do stavu před Mnichovem Němec vylučoval. I kdyby se snad hranice ČSR vrátily někam k původnímu stavu, sudetští Němci by se podle něho v žádném případě nevzdali autonomie. "K naší ryze české věci byl Jaksch zatím zdrženlivý," napsal Beneš trpce. Jakschova řeč byla řečí politika, jenž není na pozici ČSR; Benešovi v létě 1939 však nezbývalo nic jiného než to strpět.

Osvobodíme se bez vás

Schůzka odhalila, že oba dřívější spolupracovníci jsou teď, po Mnichovu, vlastně protivníky. Jaksch se budoucí existencí ČSR pokud možno vůbec nechtěl zabývat, protože nepředpokládal, že to pro "jeho" lidi bude nutné. Beneš, jenž na prvním místě přemýšlel o tom, jak zachovat územní status quo ze září 1938, pochopil, že v Jakschovi už spojence nenalezne.

Rozdíly se projeví, když se v roce 1940 začalo v Londýně mluvit o možném Jakschově vstupu do Státní rady, pléna zřízeného Benešem při exilové vládě. Beneš s Jakschem v radě nejdříve počítal, chtěl ho mít pod kontrolou. Jaksch, který se v té době už vzdával snu o protihitlerovském povstání, posílil požadavek autonomie: se vstupem do Státní rady souhlasil, chtěl však, aby bylo řečeno, že tam reprezentuje všechny sudetské Němce, s nimiž republika počítá také po válce. Toto nové volání po autonomii bylo za války i po ní Jakschovi na české straně vyčítáno; bylo prý nevkusné, když německý politik vystupňoval své požadavky v době, kdy byli doma na českém území zavírání nevinní lidé. Z Jakschova hlediska však šlo o program naprosto logický: podobně jako ve třicátých letech musel též nyní svým lidem nabídnout nějaký důvod, proč by měli v budoucí ČSR žít. Autonomie byla v podstatě jediným takovým důvodem, na který snad mohli slyšet.

Byl zde ale problém. S každým dalším nacistickým zločinem proti obyvatelům protektorátu klesala chuť Čechů doma i v exilu rozlišovat mezi dobrými a špatnými Němci. Když je tolik mrtvých, nač jsou nuance? ptali se vedle exilových Čechů také Britové. Beneš se v této atmosféře odpovědi na Jakschův požadavek vyhnul s vysvětlením, že o tak významné věci, jako je autonomie, musí rozhodnout až národ doma. Podobné vysvětlení se dalo stěží napadnout; zároveň však bylo jasné, že kdyby Beneš o německou autonomii stál, formuloval by stanovisko úplně jinak. Britové, kteří by byli rádi viděli Jaksche ve Státní radě, se svými intervencemi nic nepořídili. Když i Jaksch pochopil, že své požadavky ve Státní radě neprosadí, vzdal se nabízeného členství sám.

Jak válka plynula, Benešova pozice sílila, zatímco Jakschova slábla. Důležitou prezidentovou oporou byly depeše domácích odbojářů. Jejich názor na rozřešení příštího českoněmeckého poměru byl tak radikální, že Beneš v září roku 1941 svolal novou schůzku s Jakschem, aby ho s obsahem depeší mohl seznámit. Naši lidé s vámi jít nechtějí, řekl Jakschovi. Jediné, co prezident německému představiteli doporučil, byla nějaká vlastní, paralelní akce. Každý národ ať se postará sám o sebe: "Nebudeme nutit německé naše příslušníky v Anglii ke vstupu do naší armády." Radši se osvobodíme sami.

Jsou jiné možnosti

V dalších měsících se oba muži vídali už jen zřídka, nebyl vlastně důvod. Podle Benešových vzpomínek se sešli k rozhovoru ještě 29. května 1942, dva dny po atentátu na Heydricha. Pokud snad bylo možné doufat v budoucí úpravu česko-německého poměru v pohraničí, právě heydrichiáda to změnila. Beneš proto pokládal dřívější spor za vyřízený; žádné politické ohledy ho teď nevedly k tomu, aby se s Jakschem dále vybavoval. Přesto právě v této době, 22. června 1942, mu Jaksch zaslal dopis, který byl jakýmsi generálním protestem proti všemu, co se mělo po válce v Sudetech uskutečnit.

Jaksch se snažil Benešovi vysvětlit, že české odhodlání ke konečnému řešení v podobě hromadného transferu je úplně jiným typem strategie než britské odhodlání ztrestat viníky války. "Jsou jiné možnosti, jak potrestat nacistické zločiny... Transfer obyvatelstva byl by pomstou bez rozdílu, a to znamená, pane prezidente - rád bych mluvil zcela otevřeně - zničit

každou základnu demokratické spolupráce na jednu generaci." Jakschův dopis nebyl jen jeho osobním názorem, nýbrž se opíral o stanovisko vedení sudetoněmeckých sociálních demokratů.

Tímto dopisem de facto nadlouho skončila éra politické spolupráce českých a sudetoněmeckých demokratů, zahájená po roce 1918. Od této chvíle už si obě strany přestaly důvěřovat, přesně podle Jakschovy předpovědi. Politickému vůdci Jakschovi zbyly na výběr dvě možnosti, obě nezáviděníhodné: buď válku vyhraje Hitler, a potom Jaksch zřejmě nepřežije, anebo zvítězí Beneš a vyžene ho i s jeho lidmi z jejich domovů. Po osvobození se Jaksch do republiky nevrátil.

Dalo se česko-německé soužití po roce 1945 naplánovat nějak nadějněji? Kdo říká, že ne, nevěří ve schopnost politiky řešit zásadní problémy lidí. V dané chvíli ovšem na české ani německé straně nebylo politika, jenž by chtěl řešit problém i někoho jiného než svého národa. Bylo možné tehdejší nacionalismy něčím překlenout? Troufne si někdo říci, že ne?

(Týden)

Článek vyšel na www.cs-magazin.com v září 2005

Pro www.dienst-der-versoehnung.de převzato s povolením v červenci 2017